България увеличава значително броя на научните публикации при ниско финансиране

Нов доклад на Европейската комисия поставя във фокуса инвестициите, условията за работа на изследователите и пътя от научното откритие до неговото приложение

Докладът „Представяне на ЕС в областта на науката, научните изследвания и иновациите 2026“ – Science, Research and Innovation Performance of the EU 2026 (SRIP), предлага цялостен и подробен преглед на представянето на Европа по отношение на науката, изследванията и иновациите и анализира ключовите фактори, определящи тези резултати.

Това е водеща двугодишна публикация на Генерална дирекция „Научни изследвания и иновации“ на Европейската комисия, която се основава на дълга традиция в областта на показателите и икономическите анализи.

Документът се основава на широк набор от източници на данни и предоставя широко отразяване на теми, което илюстрира хоризонталния характер на научноизследователските и иновационните дейности в ЕС.

Антоанета НАЙДЕНОВА

България е сред петте държави в Европейския съюз, които отделят под 1% от брутния си вътрешен продукт за научноизследователска и развойна дейност. Същевременно страната ни отчита значително увеличение на научните публикации. Тези две тенденции се открояват в новия доклад на Европейската комисия „Представяне на ЕС в областта на науката, научните изследвания и иновациите 2026“ – SRIP.

Публикуваното ново изследване на Генерална дирекция „Научни изследвания и иновации“ разглежда европейската наука в широк контекст: от ресурсите за изследвания и професионалните перспективи на учените до технологичната конкуренция, развитието на предприятията и регионалните различия. То е част от двугодишна поредица, която съчетава статистически показатели с анализи на конкретни проблеми. Отделните глави от доклада използват данни за различни години.

За България съпоставката поставя въпрос, който надхвърля мястото в европейските класации: как увеличаването на научната продукция да бъде подкрепено с условия за устойчиво развитие на изследователските екипи? Европейският мащаб добавя още едно измерение – как знанието, създавано в университетите, институтите и предприятията, да достига до практиката. Между научната публикация и широко използваното решение стоят различни задачи, които изискват собствени ресурси, умения и организация.

Разстоянието до европейското равнище

В използваните в доклада данни за 2023 г. разходите за научноизследователска и развойна дейност в България са 0,79% от БВП при 2,26% средно за ЕС. Показателят включва общите разходи за тази дейност, а не само средствата от държавния бюджет. Под границата от 1% са още Румъния с 0,52%, Малта с 0,58%, Кипър с 0,66% и Латвия с 0,82%.

На другия полюс са шест държави над общоевропейския ориентир от 3%: Швеция – 3,64%, Белгия – 3,24%, Австрия – 3,22%, Германия – 3,13%, Финландия – 3,09%, и Дания – 3,07%. Разликите отразяват и различната структура на националните икономики. Европейските частни инвестиции остават силно свързани с производства със средна технологична интензивност, докато високотехнологичните отрасли и услугите, основани на знания, имат по-голяма тежест при основните конкуренти на ЕС. Това прави дискусията за финансирането по-сложна от годишния спор за бюджетен процент. За сравнение между държави е необходимо да се използва един и същ показател. Бюджетните средства, разходите на предприятията и общите разходи за НИРД описват свързани, но различни страни на научната система.

Повече публикации и внимателен прочит на резултатите

Докладът посочва приблизително 130% увеличение на общия обем научни публикации на България между 2014 и 2024 г. За същото десетилетие делът на публикациите с международно съавторство намалява от 47% на 36%. Авторите изрично уточняват, че това не е следствие от спад в броя на съвместните публикации, а от по-бързото нарастване на общия обем на научните публикации.

Разграничението е съществено. Намаляващият относителен дял, сам по себе си, не доказва свиване на международните контакти. Също така увеличаването на броя публикации не позволява автоматичен извод за същия ръст на научното влияние. Количество, цитируемост, оригиналност и практическо приложение отговарят на различни въпроси. За смислена оценка те трябва да бъдат разглеждани заедно, с внимание към особеностите на научните области.

Всички стойности са за 2023 г.

Научната кариера се нуждае от перспектива

Около 20% от изследователите във висшето образование в ЕС работят при несигурни договорни условия според използваните в SRIP данни за 2022 г. Проблемът е особено изразен след придобиването на докторска степен. Докладът свързва нестабилността и натиска за публикации с рискове за качеството на науката, психичното здраве и задържането на кадри.

Темата има продължение и в други инициативи на ЕК. На 10 юли 2026 г. комисарят по стартиращите предприятия, научните изследвания и иновациите Екатерина Захариева проведе диалог с представители на университети, научни организации, индустрията, синдикати и изследователски сдружения. Обсъдени бяха условията за привличане и задържане на учени, новите технологии и признаването на опит, придобит в различни сектори и държави.

В съобщението за срещата инициативата Choose Europe for Science е представена като съчетание от европейски и национални финансови и нефинансови мерки. Сред посочените направления са подкрепа за научни кариери, инфраструктура и приемащи организации. Тази по-широка рамка е съществена: изборът на работно място зависи от възможността човек да развива професионалната си дейност, а не единствено от наличието на конкурс за проект.

Признаването на различни професионални траектории заслужава отделно внимание. Преминаването между академична среда и други сектори поставя въпроса как се оценяват придобитите умения и приносът на изследователя. Тъкмо това е една от темите на европейския диалог – как системите за кариерно развитие да отчитат по-добре мобилността и разнообразния опит.

Българската картина заслужава именно такъв прочит. Положителната динамика е основание да се изследва къде се появяват активни екипи и какво подкрепя работата им. Ниският финансов показател поставя отделен въпрос – доколко средата позволява тази активност да се запази. От съпоставката не следва, че малкото средства са достатъчни, нито че всяко увеличение на разходите непременно ще произведе пропорционално повече качествени резултати. Необходима е оценка на връзката между ресурсите, работата и постигнатото.

Науката в основата на икономическия растеж

Въведението на SRIP поставя научната политика в контекста на поредицата сътресения след началото на десетилетието. Ковид пандемията наруши производството и доставките, руската инвазия в Украйна предизвика тежък енергиен шок за Европа, а геополитическото напрежение добави нови ограничения. Според авторите тези процеси засягат самата способност на икономиката да произвежда и да расте.

Сравнението е показателно: през 2025 г. икономиката на ЕС е със 7% по-голяма спрямо 2019 г., докато американската е нараснала с 15%, а китайската – приблизително с една трета. Анализът откроява по-слабия растеж на производителността като основен проблем за Европа. При стагниращо или намаляващо население по-доброто използване на знанията, технологиите и инвестициите придобива особена тежест.

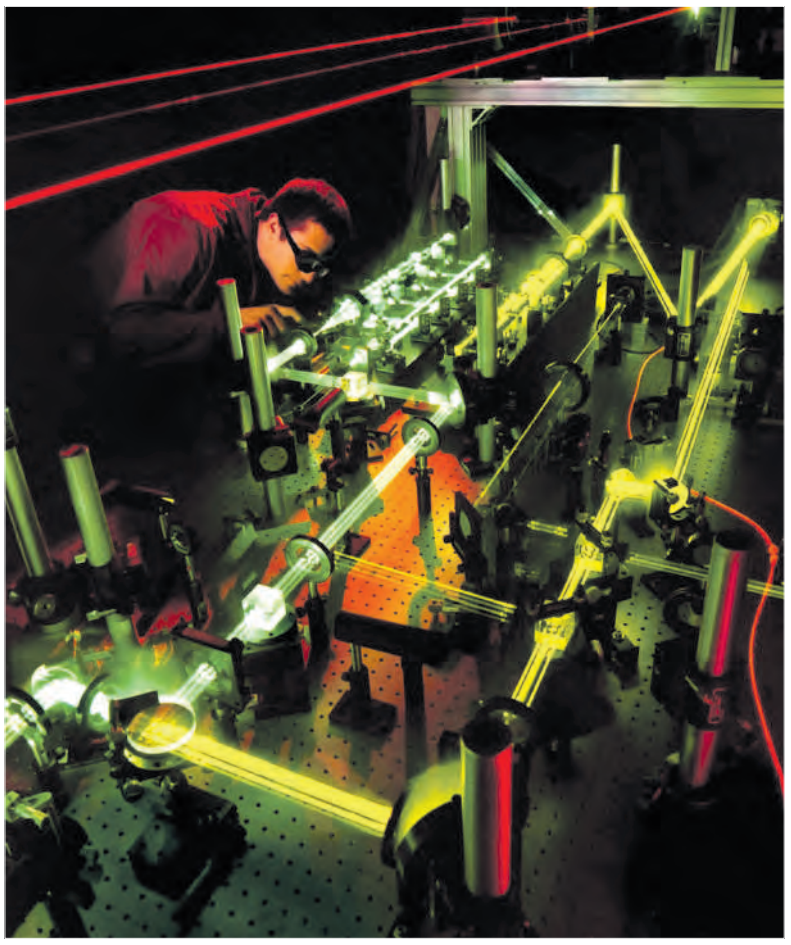
В тази логика средствата за научни изследвания са част от дългосрочния отговор на икономическите затруднения. Ефектът им не се изчерпва с непосредствения резултат от отделен проект. Значение имат натрупването на знания, подготовката на специалисти и възможността следващи екипи да използват вече постигнатото.

Европа има нужда и от по-добра свързаност

В обобщението на ключовите показатели авторите посочват приблизително 565 млрд. евро допълнителни инвестиции, необходими за достигане на целта от 3% от БВП за НИРД до 2030 г. Това е оценка на инвестиционен недостиг, а не обявен бюджет на нова европейска програма. Анализът отчита и риска частните разходи да се свиват при несигурност, което увеличава значението на публичната подкрепа.

Същото обобщение извежда друг важен резултат: използваните оценки сочат, че европейското финансиране може да стимулира националните инвестиции в научни изследвания и иновации, вместо да ги измества. Същевременно разпокъсаността на европейското сътрудничество затруднява конкуренцията в сложни технологични области. ЕС запазва привлекателността си за изследователи, особено за по-опитните, но несигурните кариерни перспективи остават пречка за задържането на таланти.

Тези констатации насочват вниманието към връзките между отделните мерки. Подкрепата

Снимки Pixabay

за научен проект, професионалното развитие на неговия екип и възможностите за последваща работа имат различни срокове. Когато се оценява успехът на дадена политика, е необходимо да се проследи и какво се случва след приключването на финансирането. Само броят на одобрените проекти не отговаря на този въпрос.

Какво достига от лабораторията до предприятията

В главата за финансирането и разрастването на иновациите докладът разглежда производителността като резултат от няколко взаимосвързани процеса. Сред тях са технологичното обновяване, разпространението на нови решения, уменията и институционалната среда. За последните 25 години растежът на производителността в ЕС е приблизително наполовина спрямо този в САЩ, посочват авторите.

Отбелязват се и възможности за повишаване на ефективността при големите европейски предприятия, които инвестират в НИРД. Наличието на разходи за изследвания не изчерпва въпроса за тяхното използване. Пазарната разпокъсаност и административните тежести са сред препятствията пред появата и развитието на млади компании. Изкуственият интелект предлага възможности, но ползите зависят от действителното му включване в работните процеси.

За университетите тази перспектива поставя практичен въпрос: как научните резултати да бъдат разбираеми и използваеми за потенциалните им партньори? Публикацията е основен начин за общуване в научната общност, но не е универсален формат за взаимодействие с всички останали. Необходимо е да се уточни какъв проблем решава дадено изследване, какви са ограниченията му и какво още трябва да бъде проверено. Подобен разговор изисква време и професионална подготовка от двете страни.

Специален анализ в доклада разглежда държавно финансираните иновации. Отправната му точка е, че ефектът на публичната подкрепа зависи не само от нейния размер. Съществено е към какви изследвания се насочва, кои институции ги извършват, как се урежда собствеността върху знанието и как то се разпространява. Важен въпрос е и дали публичният ресурс привлича допълнителни частни инвестиции.

Авторите припомнят значението на фундаменталните изследвания, при които бъдещата частна възвръщаемост е несигурна. Университетите и научните институти имат съществена роля за развитието на тази основа, а предприятията – за превръщането на знанията в продукти и процеси с широко приложение. Организацията на взаимодействието между тях е част от избора на научна политика.

Следователно оценката на резултатите трябва да съответства на предназначението на подкрепата. Не е обосновано от всяко фундаментално изследване да се очаква готов продукт в края на проекта. При приложна разработка пък само академичният резултат може да не е достатъчен, за да се прецени дали поставеният практически проблем е решен. Ясно формулираните цели позволяват по-честна оценка както на успехите, така и на неуспехите.

Технологичната конкуренция има различни лица

Европа не е в еднаква позиция във всички технологични области. В анализа на стратегическите технологии се открояват относително добри позиции при съвременните материали и производствените технологии, както и в редица направления на зеления преход. Сред тях са вятърната енергия, водородът и електроенергийните мрежи. По-слаби са позициите в сложни цифрови области като изкуствения интелект, усъвършенстваните полупроводници и облачните изчисления.

Докладът свързва технологичното изоставане и със зависимостта от външни доставчици. Научният и производственият капацитет имат значение за икономическата сигурност, особено когато достъпът до ключови ресурси и технологии е застрашен. Европейският отговор е разгледан като съчетание от укрепване на собствените възможности и запазване на ползите от международния обмен.

Изкуственият интелект променя и самото изследване

Отделна глава е посветена на изкуствения интелект като технология и като инструмент за създаване на ново знание. Авторите отчитат бързо разширяване на употребата му в научните изследвания. Китай се очертава като водещ участник по разглеждания показател, а ЕС остава на съпоставимо равнище със САЩ. Същевременно Европа има силни научни центрове в областта на разработването на самите технологии за ИИ.

Ползите и въздействието на изследванията са неравномерни. Те зависят от областта, наличната база от знания и степента на използване на ИИ. Докладът прави разграничение и между положителните ефекти в отделни предприятия и по-умерените, неравномерно разпределени резултати на равнището на цялата икономика. Зависимостта от чужда изчислителна инфраструктура и затворени технологични системи е допълнително предизвикателство.

Новите технологии се нуждаят от подготвени организации

Анализът на производителността при технологичните преходи разглежда заедно цифровизацията и декарбонизацията. Цифровите решения могат да подобряват ефективността и да подпомагат чисти технологии, но разширяването на цифровата инфраструктура увеличава и потребностите от енергия и ресурси. Преминаването към икономика с ниски емисии също има различни ефекти във времето.

Авторите обръщат внимание на разликите между предприятията, които са близо до технологичния връх, и тези, които изостават. Разпространението на новите решения е неравномерно, а необходимите допълващи способности не са налични навсякъде. Оттук произтича значението на политиките, които подкрепят усвояването на технологии и изграждането на капацитет.

Неравенствата между регионите ограничават общия потенциал

Географската глава на SRIP показва значителни различия между европейските региони, както и между градските и селските територии. Научната и иновационната дейност се съсредоточават в определени центрове. Натрупаните там знания, организации и връзки подпомагат следващото развитие, докато други територии остават с недостатъчно използван потенциал.

Авторите отбелязват догонващо развитие в части от Източна Европа, включително в по-ограничена степен в България и Румъния. Същевременно посочват и територии в двете страни, които остават с ниска иновационна активност и слаб растеж.

Местните възможности като основа за развитие

В отделна тематична глава е защитен подходът, при който научната и иновационната политика отчита конкретните възможности на регионите. Стратегиите за интелигентна специализация предполагат участие на местните организации и избор на приоритети, свързани със съществуващия капацитет. Авторите разглеждат този регионален поглед като необходим за конкурентоспособността, технологичната самостоятелност, зеления преход и териториалното сближаване.

Подобен подход поставя различна отправна точка от механичното пренасяне на успешен чужд модел. Развитието трябва да бъде съобразено с наличните знания и връзки. Ролята на университетите, предприятията и публичните институции се разглежда в конкретната среда, в която работят, а не като универсална организационна схема.

Приложен към България, този въпрос изисква внимателно разграничаване между амбиция и доказан потенциал. Изборът на приоритет не се изчерпва с обявяването на модерна технологична област. Необходимо е да се посочи на каква подготовка стъпва той, кои организации могат да работят заедно и как ще се оценява напредъкът. Това са въпроси за последваща национална дискусия, а не конкретни предписания на доклада.

Капиталът е необходим и след първия успешен резултат

Главата за достъпа до финансиране, подготвена от автори от Европейската инвестиционна банка, разглежда трудностите пред растящите иновативни компании. Оценката за годишния недостиг на финансиране на европейските стартиращи предприятия спрямо САЩ е 120 млрд. евро. От тях 80 млрд. се отнасят до компаниите във фаза на разрастване.

Потребностите се променят през жизнения цикъл на предприятието. Средствата за проверка на идея не са достатъчни за мащабно производство и международно развитие. Докладът разглежда ограниченията на традиционното банково кредитиране, ролята на рисковия капитал и необходимостта от по-дълбоки и свързани капиталови пазари. Публичните инструменти могат да подпомагат привличането на частни средства и споделянето на риска.

Успешният експеримент и жизнеспособното предприятие са различни етапи. Когато между тях липсва подходяща подкрепа, научният резултат не губи непременно стойността си, но възможността за широко приложение може да остане неосъществена. Затова връзката между наука и икономика трябва да се проследява по целия път на разработката.

Българският прочит изисква последователност

За България докладът предлага отправни точки за по-конкретен разговор: финансовият ресурс, публикационната активност, международните връзки и различията между териториите трябва да се разглеждат в тяхната взаимна зависимост. Отделна благоприятна стойност не отменя останалите ограничения. А ниското място по даден показател не обезсмисля постигнатото от отделни научни общности.

Оценката на учения отвъд броя публикации

Европейският дебат за научните кариери включва и промяна в оценяването на изследователите. Споразумението за реформиране на научното оценяване, около което работи коалицията CoARA, поставя акцент върху разнообразните резултати, практики и дейности, допринасящи за качеството и въздействието на науката. Основна роля се отрежда на качествената експертна оценка и рецензирането, подкрепени с отговорна употреба на количествени показатели.

Това не означава универсално премахване на числата. Въпросът е как те се използват и дали действително описват приноса, който трябва да бъде оценен. Споразумението предвижда организациите да определят конкретните стъпки и темпото на промяна според своята мисия, дисциплинарна среда и национален контекст. Запазването на автономията е част от подхода.

Представено от ЕК на 25 юни 2026 г. независимо експертно изследване отчита, че много организации вече предприемат конкретни промени. Те разширяват оценката отвъд тесния фокус върху публикации и показатели, за да признават повече видове принос, умения и професионален опит. Напредъкът обаче е неравномерен между държавите и институциите.

Проучването описва преход от поети ангажименти към прилагане, а не окончателна присъда за успех или неуспех на реформата. Комисията подчертава необходимостта от продължаваща координация и подкрепа. За научните общности това означава, че промененте правила трябва да бъдат наблюдавани и обсъждани: какво действително насърчават и дали позволяват по-справедлива оценка на различните форми на научна работа.